

Hadseregszociológiai tanulmányok

Néhány hónappal ezelőtt ismertebb szakmunkák alapján igyekeztem tájékoztatni az olvasókat a szociológiának egy, a nagyközönség által kevésbé ismert, de fontos és intenzíven művelt ágáról, a hadseregszociológiáról (1971. 6. 869—875). Ezt a fonalat szeretném továbbvezetni e feljegyzésekben.

A közvetlen indítékot ehhez az szolgáltatja, hogy időközben nálunk is több munka jelent meg e témakörből, mintegy jelezve, hogy a szociológiai kutatások erőteljes hazai fejlődéséből ez a sajátos helyzetű szakszociológia is kivieszi részét. Sajátos helyzetet említek, és azok számára, akik figyelemre méltatták a bevezetőben említett írást, nem kell külön jellemeznem, hogy mire is gondolok. Ezt a sajátos helyzetet igen jól érzékelteti egy — a kérdéssel foglalkozó szakemberek között gyakran idézett — hasonlat, miszerint a hadseregszociológia úszó jéghegyhez hasonlít, amelynek nyolcvan százaléka a víz alatt van, és csak mintegy húsz százalék látható belőle. Valóban, a tárgy jellege nagymértékben megnehezíti, vagy bizonyos esetekben éppenséggel lehetetlenné teszi a publikálást, a kutatásoknak és eredményeiknek a nyilvánosságra hozását. Szakemberek és általában a kérdés iránt érdeklődők számára éppen ezért örvendetes jelenség, hogy az utóbbi hónapokban több ilyen jellegű hazai munka is napvilágot látott. Ha a megjelent tanulmányok számszerint alatta is maradnak a szociológia más területeivel foglalkozó tudományos irodalom mennyiségének, jelzik a számunkra nem látható nyolcvan százalékot, jelzik, hogy a hadseregszociológia terén is jelentős és kitartó kutatómunka folyik hazánkban.

Úgy adódott, hogy a szóban forgó hazai munkákkal szinte egyidőben olvastam el néhány, más szocialista országokban megjelent tanulmányt is a hadseregszociológia köréből, és így szinte önmagától kínálkozott számomra az alkalom, hogy bővebben visszatérjek egy, a tavalyi írásomban csak vázlatosan és elnagyoltan érintett kérdéshez, a szocialista országokban folyó hadseregszociológiai kutatásokhoz.

A legutóbb közzétett hazai munkák közül mindenekelőtt figyelemre méltó annak a tudományos ülészaknának az anyaga, amelyet a Társadalom- és Politikai Tudományok Akadémiája, a hadtörténet és -elmélet tanulmányi és kutatóközpontja, a Katonai Akadémia és a Katonai Kiadó közösen szervezett *A tudományos-műszaki forradalom velejárói katonai téren* címmel s amelyet a *Lupta de clasă* 1971. 12. és 1972. 1. száma közöl; az év elején megjelent tanulmánykötet (*Studii social-politice asupra fenomenului militar contemporan*. Editura militară, 1971) a jelenkori katonai kérdések társadalmi-politikai vizsgálatáról. A külföldi anyagok

közül elsősorban azokra fogok hivatkozni, amelyek egy magyarországi gyűjteményes kötetben jelentek meg (*Katonaszociológia. Tanulmányok a szocialista országok katonai irodalmából*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1971).

Engedtessek meg, hogy tavalyi cikkem néhány sorát idézzem kiindulópontként. „A szocialista országok tudományos élete ezen a területen is, mint a szociológia más ágazataiban, gyors léptekkel hozta be viszonylagos lemaradását, amelyet a dogmatizmus szociológiaellenessége okozott. A gyors eredmények forrása itt is a marxista társadalomszemlélet rendkívüli vitalitása, minden más szociológiai rendszerrel szembeni vitathatatlan fölénye volt, valamint az a már említett körülmény, hogy a marxizmus már rendelkezett egy tudományosan megalapozott hadsereg-szociológia minden szükséges elemével.“

Az egységes marxista társadalomfelfogás, világnézeti alapvetés és metodológia érvényesülése a szocialista országok hadsereg-szociológiai munkáiban olyan tudományos tartást, komolyságot biztosít e szakdiszciplínának, amely szembeötlően különbözik a részeredményekben gazdag, ám szinte áttekinthetetlen mozaikot alkotó polgári hadsereg-szociológiától.

Ennek a tudományos tartásnak, komolyságnak egyik fontos megnyilatkozása, véleményem szerint, a fokozott érdeklődés a hadsereg-szociológia *alapvető* kérdései iránt. Gondolok itt mindenekelőtt a hadsereg-szociológiának mint tudományos diszciplínának a kérdéseire (a hadsereg-szociológia tárgya, problematikája, módszerei, funkciói), valamint az olyan széles körű társadalmi kérdésekre, mint gazdaság és hadsereg, politika és hadsereg, társadalmi struktúra és hadsereg összefüggése.

A szocialista országok hadsereg-szociológiai irodalmának egyik legtöbbet idézett szerzője az ismert lengyel szociológus, Jerzy J. Wiatr, akinek 1963-ban *Socjologia wojska* (A hadsereg szociológiája) címmel megjelent könyve az első nagyobb lélegzetű munka a modern marxista hadsereg-szociológia köréből. Wiatr tartotta a megnyitó referátumot a szocialista országok hadsereg-szociológusainak első, 1967-es prágai tanácskozásán. Könyve és referátuma alapján ismertetem álláspontját a hadsereg-szociológia tárgyáról, problematikájáról és helyéről a szociológiai tudományok rendszerében. Noha nem egy terminológiai vagy tartalmi kérdésben más szerzőknek (például a német K. Schulzénak, a magyar Nagy Emilnek, a bolgár K. Alekszandrovnak) részben eltér a véleménye a lengyel szociológusétól, ez utóbbi nézeteit egészében helytállóaknak vélem (a hadsereg-szociológia tárgya és területe körüli polémia túlságosan szakmai jellegű ahhoz, hogy egy ilyen vázlatos ismeretetés keretében kitérhessek rá).

Wiatr különbséget tesz egyrészt a honvédelemmel kapcsolatos szociológiai kutatások és a hadsereg-szociológia között. Napjainkban az össznépi honvédelem igen nagy mértékben kiszélesíti azoknak a problémáknak a körét, amelyek az ország védelme szempontjából fontosak, és amelyeknek tisztázásához, megvilágításához, megoldásához a szociológiának is (legkülönbözőbb ágaival) hozzá kell járulnia. Míg a szociológia valamennyi ágazata jelentős ismereteket nyújthat és hasznot hajthat a honvédelem számára, a hadsereg-szociológia megkülönböztető vonása, hogy itt a szociológiai elemzés tárgya maga a hadsereg, belső struktúrájával és külső kapcsolataival.

A hadsereg-szociológia a hadsereggel mint társadalmi intézménnyel, annak a társadalomban betöltött szerepével, a társadalmi élet egyéb területeire gyakorolt hatásával, egyben a társadalmi viszonyoknak a hadsereg fejlődésére és tevékeny-

ségére gyakorolt hatásával, továbbá azokkal a belső társadalmi viszonyokkal foglalkozik, amelyek a hadseregben mint az emberek együttélésének sajátos alakzatában jönnek létre.

A hadseregszociológia problémaköréről szólva Wiatr a következő területeket jelöli meg:

1. A hadseregnek mint a társadalmi fejlődés termékének és tényezőjének a fejlődése:

a) a technika és a termelési viszonyok, valamint a haditechnika, a hadseregszervezés és a hadsereg társadalmi szerepének változásaiban jelentkező kölcsönös összefüggések;

b) az államhatalom típusában és formájában, valamint a fegyveres erők formájában és funkcióiban végbemenő változások közötti összefüggés.

2. A hadsereg szerepe a jelenkori társadalmak életének egészében:

a) a hadsereg és a politikai intézmények, a hadsereg és az államhatalom viszonya;

b) a hadsereg, valamint a gazdasági, népművelési, kulturális intézmények;

c) a hadsereg, valamint a politikai pártok és más társadalmi szervezetek.

3. A katonák társadalmi helyzete:

a) a hivatásos katonák csoportjainak osztálystruktúrája és helyük a társadalom osztályszerkezetében;

b) a hivatásos katonák véleménye saját társadalmi helyzetükről, valamint a civil környezet véleménye a hivatásos katonák társadalmi státusáról.

4. A hadsereghez való viszony tükröződése a társadalmi tudatban:

a) ahogyan az általánosan elterjedt ideológiában megnyilvánul;

b) ahogyan a közvéleményben tükröződik.

5. Társadalmi viszonyok a hadseregben:

a) az alá- és fölrendeltség katonai rendszere;

b) a szociális hierarchia;

c) a társadalmi csoportok és a parancsnoklás kérdései.

Ismétlem, a Wiatr-féle séma egyik-másik pontját lehet vitatni, felsorolását ki lehet egészíteni, a maga egészében azonban jól hasznosítható, és rugalmas keretet vázol fel a marxista hadseregszociológia számára.

Módszertani szempontból a lengyel szociológus a következő alapelvekre hívja fel a figyelmet: a marxista hadseregszociológiának a) egyesítenie kell a makroszociológiai és a mikroszociológiai szempontokat; b) egyesítenie kell a történelmi szemléletmódot, a történelmi távlatokat a jelenkor vizsgálatával; c) komplex kutatásokra van szüksége; d) összehasonlító kutatásokra kell törekednie.

A szociológiai hagyományoknak és a jelenkori szociológiai kutatások tapasztalatainak megfelelően a hazai szerzők is hangsúlyozzák egyrészt a katonai kérdések komplex vizsgálatának, másrészt a különféle szociológiai kutatási módszerek alkalmazásának a szükségességét. Ami az első kérdést illeti, bizonyos megszorításokkal kell élnünk. Szó van itt mindenekelőtt arról, hogy katonai vonatkozású kérdésekkel a legkülönbözőbb társadalomtudományi diszciplínák foglalkoznak. Az említett hazai munkák közül több érinti a hadsereg problémáit a népgazdaság szempontjából, jogi szempontból (például Al. Bolinteanu *A jelen-*

kori nemzetközi jog funkciói a fegyveres konfliktusokat illetően című tanulmánya), történettudományi, pedagógiai szempontból. A hazai katonai kiadónál megjelent gyűjteményes kötet egyik erénye, hogy kidomborítja a háború és a hadsereg, valamint a társadalmi élet különböző területei között összefüggéseket.

Véleményem szerint azonban kifogásolható a kötet előszavának az a megállapítása, amely e különböző területeken végzett és különböző irányú kutatások konvergenciájától várja a hadseregpszichológia kialakulását. Sem a szociológia általában, sem a különböző szakszociológiák nem határtudományok, és nincs integráló szerepük a többi társadalomtudományhoz viszonyítva. A hadseregpszichológiának nem kell keresnie sem tárgyát, sem módszereit; többek között éppen a szóban forgó kötet nem egy tanulmánya példázza, hogy ez a szakszociológia létezik és erőteljesen fejlődik.

Másrészt, a komplex kutatás azt jelenti, hogy a hadseregpszichológia a szociológián belül szoros együttműködést feltételez az általános szociológiával és a különböző szakszociológiákkal, ezek közül elsősorban a politikai szociológiával, a szervezetszociológiával, a pszichoszociológiával, valamint az ifjúságszociológiával. A hazai katonai kiadónál megjelent kötetben az ifjúság kérdéseit tanulmányozó kutatóközpont igazgatója, Ovidiu Bădina szociológus is közöl tanulmányt, mint ahogy a Magyarországon kiadott tanulmánykötetbe szervesen illeszkedik V. K. Kopnoljov tanulmánya a szovjet, illetve C. Stawica tanulmánya a lengyel ifjúság orientációjáról a katonai szolgálatot illetően.

Végül, a kutatások komplex jellegéről szólva arra is tekintettel vagyunk, hogy az úgynevezett katonai elmélet vagy katonai tudomány problémaköre sokkal összetettebb a hadseregpszichológiáénál; a katonai tudomány számos szaktudomány együttműködését kívánja, közöttük a szociológiát, jelesen a hadseregpszichológiát is. Ilyen értelemben szólt a hazai katonai tudomány egyik művelője, Corneliu Soare ezredes is az említett tudományos ülészakon: „Széles körű tematika vár a szociológiára és a társadalomlélektanra, e két tudományra, amelyet mind nagyobb mértékben alkalmaznak világszerte a katonai kutatásokban. Az általános szociológia keretében újra kell vizsgálni a háború mint társadalmi jelenség kérdését a jelenkori társadalmi-történelmi feltételek között, hogy szociológiailag jobban alátámaszthassuk doktrínánkat és határozottan visszaverhessük az olyan idealista és reakciós értelmezéseket, mint »az ösztönös agresszivitás« pszichológiája vagy a »demográfiai presszió« elmélete. Szociológiai és társadalomlélektani tanulmányokat igényelnek ember és technika viszonya a korszerű háborúban, a katonai struktúrák, az emberi potenciál leghatékonyabb felhasználása a védelem szükségleteire, az ifjak gyors beilleszkedése a katonai életbe. A nemzetközi viszonyok szociológiája értékesen hozzájárulhat ahhoz, hogy megismerjük a nemzetközi életben konfliktusos helyzeteket előidéző folyamatokat, azokat a tényezőket, amelyek e helyzetek alakulásához és megoldásához vezetnek.“ (Megjegyzendő, hogy a hazai katonai kiadónál megjelent kötetben Corneliu Soare ezredes maga is érdekes tanulmányban járul hozzá az általa felvetett kérdések tisztázásához, amikor a háborúk tipológiájával foglalkozik, és kimutatja, hogy a katonai tudomány szempontjából a háború közismert tipológiája — a háborúk felosztása igazságos vagy igazságtalan jellegük szerint —, ha maradéktalanul érvényes is, nem kielégítő, a háború más jellegzetességeivel is számolni kell.)

A szűkebb értelemben vett hadseregpszichológiai szempontból megkülönböztetett figyelmet érdemel — véleményem szerint — Vasile Secăreş hadnagy közleménye (*Lupta de clasă*, 1972. 1.). A szerző szükségesnek véli, hogy a tudományos-műszaki forradalom megvilágításában újragondolják a hadseregnek mint társa-

dalmi szervezetnek és intézménynek a szociológiai kérdéseit. Secăreş szerint a tudományos-műszaki forradalom katonai kihatásaként átalakul az egyéni és a csoportos viselkedés és tevékenység a hadseregben. A katonákra háruló feladatok mind nagyobb mértékben technikai-tudományos jellegűek, és a hadsereg szocio-professionális struktúrájában eltolódás tapasztalható a mérnöki típusú képzettség irányában. Új kérdések merülnek fel a tekintélyviszonyok terén is. A katonai vezető és a beosztottak közötti kapcsolatok újszerűen tevődnek fel olyan körülmények között, amikor a vezetés mind nagyobb mértékben függ a beosztottak szolgáltatta információktól. Ugyanakkor a hadsereg számára elfogadhatatlan a vezetés olyanszerű módosulása, amilyen például az ipari egységekben kívánatos (kollektív vezetés, részvétel a döntésekben).

Ugyancsak a tudományos-műszaki forradalom térhódítása következtében korántsem olyan merevek már a határvonalak, mint régebben, a katona és a civil között; a hadsereg mind nagyobb mértékben igényli a civilekkel való együttműködést. Ugyanilyen irányban hat az a körülmény is, hogy a honvédelem össznépi ügy, a hadsereg együttműködik a lakossággal (például a hazafias gárdák, az ifjúság katonai kiképzésében). Mindezek következtében technikai-szakmai és társadalmi-politikai szempontból sokasodnak a hadsereg és a civil lakosság kapcsolatai, ami a hadseregnek mint intézménynek, a katonaságnak mint hivatásnak a sajátos jegyeit oldja, másrészt továbbra is megmaradnak a hadseregnek azt minden más társadalmi szervezettől és intézménytől élesen megkülönböztető jegyei.

Befejezésül Traian Grozea ezredes tanulmányára hívnám fel a figyelmet a már többször idézett kötetből. A szerző a politika és a katonai stratégia mai kapcsolatait elemzi, és megállapítja, hogy szembeszökően megnövekedett a hadsereg életében és tevékenységében, a hadtudományban, a hadviselésben a „politikai töltet”; olyan magatartások, cselekvések, területek is magasfokú politikai telítődést kaptak, amelyek régebben távolabb álltak a politikától, vagy egyáltalán nem kapcsolódtak a politikához.

Meggyőződésem, hogy az ilyen irányulási hadseregszociológia a „civilek” érdeklődésére és közreműködésére is messzemenően igényt tarthat.

Kallós Miklós

Hírszerzés és külpolitika

A *Les Temps Modernes* (305.) ismét egy kivételesen érdekes — titkos dokumentum jellegű — anyag közzétételére vállalkozott: a legszigorúbban bizalmas iratok egyikéről, az egyesült államokbeli Council on Foreign Relations (külpolitikai tanács) egyik ülésének jegyzőkönyvéről van szó. Sartre folyóirata nem közli, milyen úton-módon kerülhetett nyilvánosságra a tanácskozás jegyzőkönyve, csupán arra utal, hogy tartalmát az Egyesült Államokban működő *Africa Research Group* (afrikai problémákkal foglalkozó kutatócsoport) közzéadásra alapozza. A vietnami beavatkozás előkészítéséről, majd az indiai—pakisztáni háborúról, később a Henry Kissinger titkos tárgyalásairól szóló okmányok sajtója után az újabb leleplezés ténye már nem is tűnik oly szokatlannak; a *Les Temps Modernes* mindenesetre megengedheti magának a nem-hivatkozás fényűzését.

A hírszerzés és a külpolitika összefüggéseiről folytatott tanácskozáson huszonegyen vettek részt, köztük valóban fontos személyiségek: Douglas Dillon, volt külügyminiszterhelyettes és volt pénzügyminiszter; Thomas L. Hughes, a külügyminisztérium kutatási osztályának volt vezetője; Philipp W. Quigg, a *Foreign Affairs* című folyóirat volt szerkesztője; Theodore Sorensen, a néhai Kennedy elnök személyes tanácsadója.

Az alábbiakban a jegyzőkönyv részeit ismertetjük, amelyek a CIA, a Központi Hírszerző Szolgálat a fejlődő országokban (Afrikában, Latin-Amerikában, Ázsia bizonyos térségeiben) kifejtett szétágazó, az érdembeli politikába — a választott politikusok feje fölött — beavatkozó stratégiáját jellemzik.

L. L.

Douglas Dillon elnök megnyitja az értekezletet. Hangoztatja: az ilyenszerű megbeszélések általában bizalmas jellegűek, s a tárgyalt kérdések miatt kiváltképpen titkos a mostani megbeszélés.

Dillon bejelenti, hogy egy később megtartandó értekezleten vitatják meg a CIA és a nem állami intézmények viszonyát. Ez azonban nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy akár a jelentést előterjesztő Richard M. Bissell Jr., akár más jelenlevő személyek már ezen az ülésen is foglalkozzanak a kérdéssel.

A következőkben Bissell előterjeszti jelentését, s beszámol az Egyesült Államok külpolitikájának titkos akcióiról.

Röviden utal a felelősség problémájára, majd felveti a kérdést: vajon az olyanszerű szervek, mint amilyen a CIA, a nemzeti politika eszközeinek tekinthetők-e. Megjegyzi: ezen ülés során nincs lehetőség kitérni annak megvitatására, hogyan viszonyul a CIA a nemzeti politikához. Kijelenti: a CIA a nemzeti politika végrehajtásában vesz részt, akárcsak a többi *action agency* s azok a katonai osztályok és szervek, amelyek együttműködnek a külügyminisztériummal. De a CIA felelős, a nemzeti politikához hozzájáruló szervnek tekinthető.

Bissell — saját tapasztalatai alapján — úgy véli, hogy a CIA ténykedése pontosabban körülhatárolt és hivatásának kereteit jobban tiszteletben tartja, mint például az Economic Cooperation Administration, ahol Bissell előzőleg dolgozott.

A CIA-t tulajdonképpen kormány szintű bizottság ellenőrzi, amelynek tagjai a Fehér Ház képviselői, valamint a hadügyminiszter helyettese, s amelyben néhány éve a hírszerző szolgálatok vezérigazgatója is részt vesz. Az évek során erős és fontos ellenőrző apparátussá alakult ez a bizottság. Minden új tervet felülvizsgál, s időszakosan ellenőrzi a folyamatban levő akciókat.

Minthogy azonban ez a bizottság minisztériumközi, és nagyon elfoglalt személyiségekből tevődik össze, akik hetenként csak egyszer ülésezhetnek, hatékonysága mégis eléggé korlátozott. Bissell véleménye szerint, ha csak ez az ellenőrző szerv létezne, az ellenőrzés nem lehetne megfelelő. A valóságban azonban ez csak a legfelső ellenőrző szerv: alsóbb fokozatokon több ellenőrző szerv működik. Az akciókat általában megvitatják az elsősorban érdekelt külügyminiszter helyettesével is, s — ha a hadügyminisztérium szintén érdekelt az ügyben — hasonló szinten tárgyalnak róluk a hadügyminisztériumban is. Nem egy esetben a minisztériumok alsóbb szinten is előzetesen értesüléseket gyűjtenek be a szóban forgó kérdésről. Ritkán történik meg, hogy valamely terv a különleges bizottság elé kerüljön, még mielőtt alsóbb szinteken megvitatották volna, s ha e szinteken kifogások merültek fel, a terv már nem is kerül a különleges bizottság elé; kivételt jelentenek a nagyon fontos tervek, amelyek minden szerv szempontjából jelentősek (beleértve a különleges bizottságot is).

Hasonlóképpen járnak el a terepen. A nagykövetnek általában joga van ahhoz, hogy tájékoztassák minden olyan akcióról, amely abban az országban zajlik, ahova akkreditáltak. De bizonyos esetekben (nevezetesen akkor, ha a külügyminiszter vagy az illető államfő ezt így kéri), a CIA helyi szekciója vezetőjének olyan utasítást lehet adni, hogy ne tájékoztassa a nagykövetet. Egy ízben megtörtént már az is, hogy maga a nagykövet kérte: ne tájékoztassák, mert szeretett volna semmit sem tudni bizonyos tevékenységekről.

A felfedett, ismertté vált (csődöt mondott vagy lelepleződött) nagyobb arányú műveleteket az esetek többségében maga az elnök is jóváhagyta volt. Az U-2-es repülőgépek terve a meglepetésszerű támadásokkal foglalkozó Killian Bizottság hírszerző ügyszertárának a műve. E tervet a Killian Bizottság javasolta az Elnöknek, s a javaslatot a USIB támogatta. (A USIB az Egyesült Államok központi hírszerző ügynöksége. Eisenhower elnök titkos utasítására 1956-ban létesítették. Feladata a hírszerzés koordinálása, a prioritások eldöntése a hírszerzés tárgyát illetően; közreműködik a hírszerző szervek költségvetéseinek a kidolgozásában. Jelenlegi elnöke Richard Helms. Az ügynökségben minden hírszerző szolgálat képviselteti magát. — *A T. M. jegyzete.*) A szigorúan titkos terv megvalósítására maga az Elnök adott felhatalmazást. Az első repülés-sorozat kivételével, amelyet tíz napra *en bloc* engedélyezett („ha végrehajtását a légköri feltételek megengedik“), minden egyes repülést — a külügyminiszter és a hadügyminiszter tudtával — az Elnök engedélyezett.

A titkos akciók két csoportba sorolhatók: 1. a hírszerzés; az e kategóriába tartozó értesüléseket kémkedés útján és titkos eszközökkel szerzik; 2. a tulajdonképeni titkos akciók (amelyeket néha „beavatkozás“-nak mondanak); céljuk más nemzetek ügyeinek titkos eszközökkel történő befolyásolása.

A műveletek e két típusa csak elméletileg választható külön, hiszen a hírszerzés és a titkos akció egybefonódik, egymást befolyásolják. Az elmúlt évek során megkísérelték különválasztani a két ügyet, de ennek a következményét általában „teljes szervezési csődként“ könyvelték el.

A CIA tevékenységének kezdeti időszakában (1948-ban), Frank G. Wiesner igazgatása alatt, megalakult az Office of Plans Coordination, amely a titkos műveleteknek szentelt különálló szerv volt. Noha a CIA fedezte minden kiadását és a CIA égisze alatt működött, ez a szervezet független volt: Wiesner közvetlenül a külügy- és a hadügyminiszternek jelentett. Amikor aztán Walter Bedell Smith tábornok átvette a CIA irányítását, elhatározta: ha úgyszólván ő felel az Office of Plans Coordinationért, irányítani is ő fogja. Az Office fuzionált tehát a titkos hírszerző szervekkel: a hírszerzés és a titkos akciók egymással tökéletesen összefüggő tevékenységekké váltak.

Véleményünk szerint az Office of Plans Coordination tapasztalata teljes mértékben egyezik a németek és az angolok tapasztalataival. A háború bizonyos időszakában a németeknek és az angoloknak különálló ügynökségeik voltak a hírszerzés céljaira, illetve a titkos akciók végrehajtására. Ezek az ügynökségek egymással versengve dolgoztak, s a tapasztalatok negatívak voltak. Elméleti kérdésekben lehetnek ugyan nézetkülönbségek a CIA-n belül, de mindnyájan egyetértünk abban, hogy a hírszerző szervek különválasztása a titkos műveleteket végrehajtó szervektől katasztrofális következményekre vezetne. Lekonkurrálhatnak egymást az ügynökök szervezésében (egy-egy ügynököt mindkét szerv alkalmazhatna), a rendelkezésre álló állásokat rosszul lehetne kihasználni, a kockázat növekedne, s az erőfeszítés nem összpontosulhatna megfelelően.

Ami magát a hírszerzést illeti, a következő kérdésekkel kell foglalkoznunk: a) meddig terjedhet hatásköre; b) hogyan biztosítható titkossága.

A titkos hírszerző tevékenység a következőkre terjed ki: 1. felderítés; 2. hírközlés és elektronikus kémkedés, amely elsősorban a National Security Agency műve; 3. az ügynökök klasszikus kémkedése. Bissell véleménye szerint a leghasznosabb a felderítés, az elektronikus kémkedés valamivel kevésbé hasznos, s a klasszikus kémkedés a legkevésbé gyümölcsöző.

Igaz ugyan, hogy a klasszikus kémkedés a legkevésbé hatékony, de ugyanakkor a legolcsóbb; ugyanis a felderítést szolgáló berendezések és a National Security Agency apparátusai egyre költségesebbek.

Az értekezlet ebédszünet után folytatódik. A hírközlés és az elektronikus kémkedés egyik szaktokintélye kifejti, hogy egyotért Bissell megállapításával. A titkos hírközlés rendszerei oly bonyolultak, műszaki vívmányai ellenére is, hogy a felderítés fontosabbá válik a hírszerzésnél.

Vannak felderítő műbolygóink. A légi felderítés a nemzetközi ügyek legkevésbé féltett titkai közé sorolható. Tulajdonképpen már nem is „titkos tevékenység”; ügyigazgatásilag a Pentagonon felel érte.

Újabban a klasszikus kémkedés főként a fejlődésben elmaradt országok felé orientálódott. Ez a változás és más tényezők arra vezettek, hogy jelentősen csökkent a klasszikus kémkedés Európában.

A hírszerzésben a kémkedés mind kevésbé fontos mindazzal kapcsolatban, ami látható (új épületek, szállítás, a haderők nagysága és elhelyezése), mert hatékonyabbá vált a felderítés technikája. Van a hírszerzésnek egy tárgya, amellyel kapcsolatban a kémkedés tűnt az egyedül lehetséges technikának: az ellenség szándékairól van szó. A gyakorlatban azonban a kémkedés e területen sem bizonyul hatékonynak, ugyanis — érthető okokból — éppen ezeket az intenciókat szigorúan titokban tartják. A feladat túlságosan nagy ahhoz, hogy biztos és rendszeres eredményekre lehessen számítani. A technológiai hírszerzést illetően a tudományos kiadványok és tudósok közvetlen szakmai érintkezései a hírszerzés bőséges forrásai.

Felszólal a hírközlés és az elektronika egy szakértője, s megjegyzi: hasonló okokból kevésbé hatékony a tudományos és a műszaki hírszerzés is. A technológia túlságosan nehéz terület azok számára, akik nem eléggé képzettek ahhoz, hogy megértsék, amit megfigyelnek.

A kémkedés mindenekelőtt megkívánja az ügynökök beszerzését, ám rendkívül nehéz olyan ügynököket találni, akik magas beosztásban dolgoznak. Ha az ügynök a ranglétra alacsony fokán áll, nem szolgálhat megfelelő információkkal, még akkor sem, ha lojális marad és sikerül fenntartani vele a kapcsolatot. Azok a titkok, amelyeket nem lehet felderítés vagy pedig nem titkos források útján megszerezni, a tudósok vagy pedig a befutott politikusok fejében rejlenek, a közönséges halandó vagy a középréteghez tartozó számára hozzáférhetetlenek.

Ezzel szemben a gyengén fejlett országok sokkal ígéretesebbek a kémkedés szempontjából, hiszen kormányzerveik sokkal kevésbé komplexek, kevesebbet törődnek az állambiztonsággal, s a hatalom inkább megoszlik a pártok, a területi hatalmi szervek, különféle intézmények s olyan személyek között, akik nem tartoznak közvetlenül a központi kormányhoz. Ezekben az országokban a kémkedés fő célja: Washingtonnak értesüléseket szolgáltatni az erők egyensúlyáról; tehát taktikai jelentőségűek.

Tulajdonképpen miért fontosak ezek az értesülések?

A hatalom birtokában levő személyekkel való gyakori érintkezés hiányában nehéz felismerni a hatalmi egyensúlyban bekövetkező változásokat. Gyakran meglepetésszerűen értek bennünket a katonai puccsok; sokszor nem sikerült szóba elegetnünk a puccsban részt vevő fiatal tisztekkel vagy altisztekkel. Ugyanez a prob-

léma a szakszervezeti vezetőkkel és más személyekkel. Nem ritkán semmit sem tudunk az erőviszonyokról, hiszen nem egészen világos ügyek ezek, néha maguk a főszereplők is rosszul tájékozottak. Az események előrelátására csak akkor van esélyünk, ha jól ismerjük a főszereplőket. Erre kell irányulnia az akciónak az ilyen országokban. Az alkalmazandó technika a „behatolás” technikája, beleértve az olyan „behatolásokat” is, amelyek valósággal megrémítik a titkos műveletek puristáit, minthogy e „behatolások” során nem tartják tiszteletben „az ügynökök szervezésének a normáit és szabályait”. Az ilyen „behatolások” lényege nem is maga a „toborzás”, hanem inkább a bensőséges vagy baráti relációk megteremtése (ezeket a relációkat esetenként, de nem minden esetben, anyagi juttatások révén is szorosabbá lehet tenni).

Bizonyos országokban a CIA képviselője az államfő bizalmas tanácsadói közé tartozik (tudunk egy esetről, amikor az elnöknek nagyon jó barátja). Persze vannak helyzetek, amelyekben a kémtevékenység és a politikai tevékenység olyannyira egybeolvad, hogy már-már meg sem lehet különböztetni őket egymástól.

Elhangzik a következő kérdés: miért nem építhetnek ki maguk a diplomaták ilyenszerű relációkat?

Bissell válasza: gyakran ők is megtehetnék, de vannak egyedi esetek; egy bizonyos köztársaságban például az államfő „kivételesen jó kapcsolatot tartott fenn” a CIA ottani legrégibb ügynökével, mégpedig az Egyesült Államok nagykövetének tudta nélkül, mert így kívánta az illető államfő. A CIA-ügynök jelentéseket küldött a külügyminisztériumhoz, de — a külügyminisztériummal való megállapodás értelmében — az ottani nagykövet erről mit sem tudott. Azonban nehézség támadt ebben az ügyben, mert a külügyminiszternek azt a helyettesét, aki a CIA-ügynöktől a jelentéseket kapta, később kinevezték nagykövetnek éppen abba a bizonyos országba. De az új nagykövet már a szóbanforgó köztársasági elnök szíve szeriat való volt, s így az elnök maga kérte, hogy vele, az új nagykövettel is „kivételesen jó kapcsolatokat tarthasson fenn”.

Ittől az egyedi esettől eltekintve a nagykövetnek általában az Egyesült Államok hivatalos képviselőjének kell lennie, és azzal a kormánnyal fenntartott kapcsolatai nagyobb részét, amely mellé kirendelték, az illető kormány külügyminisztériumának a közvetítésével kell fenntartania. A CIA-ügynök a maga részéről sokkal intímabb, kevésbé hivatalos kapcsolatokat építhet ki, amelyek éppen bensőséges jellegük folytán könnyebben leplezhetőek mind a szóbanforgó kormány, mind az Egyesült Államok kormánya előtt. S van még egy tény, amire figyelemmel kell lennünk. Kellemetlen volna hirtelen visszarendelni az Egyesült Államok nagykövetét, ha egy államfő lelép a politikai színről vagy irányt változtat. Viszont a helyi ügynököt diszkrétan le lehet váltani.

Ezután kerül sor a titkos akciók megtárgyalására.

Titkos akcióknak tekinthetők a következők:

1. politikai tanácsadás; 2. egyes személyeknek juttatott pénzbeli segély; 3. politikai pártok pénzügyi támogatása és „technikai segélynyújtás”; 4. különféle szervezetek pénzügyi támogatása (beleértve szakszervezeteket, vállalatokat, szövetkezeteket stb.); 5. titkos propaganda; 6. egyes személyek „magánúton” történő kiképzése és személyek kölcsönös utaztatása; 7. gazdasági jellegű műveletek; 8. katonai jellegű műveletek egy-egy rendszer megbuktatását vagy támogatását szolgáló politikai célokért (ilyenek a Disznó-öböl ügy és a laoszi hadműveletek). Az ilyen műveletek több kritérium szerint osztályozhatók. Például a szükséges titoktartás foka vagy a titok jellege szerint. Esetleg aszerint is, hogy a támogatást, vagy pedig éppen ellenkezőleg, a megdöntést célozzák.

A titkos műveletek lehetnek legálisak, vagy éppen ellenkezőleg, illegálisak. Sok titkos művelet legális.

Megkülönböztethetők aszerint is, hogy „jóindulatúak“ vagy pedig „ellenségesek“. A nyugat-európai műveletek nagy része „jóindulatú“ volt, ámbar több esetben súlyos hibákra is vezetett, bizonyos esetekben félreérthetetlenül törvénytelen cselekményekre (például egyes politikai pártok titkos támogatására).

A titkos beavatkozás szerepe jobban érthető, ha összehasonlítjuk az Egyesült Államok kormányának hivatalos ténykedésével. A diplomácia kormányközi tárgyalások révén fejt ki tevékenységét. E tárgyalások lehetnek hivatalos vagy nem hivatalos jellegűek. A gazdasági eszközökkel ható külpolitika és a kulturális programok törekvése az, hogy más országokat támogassanak és így hassanak az ottani közhangulatra. Viszont a titkos beavatkozás célja általában az, hogy a belső hatalmi egyensúlyra hasson, mégpedig gyakran rövid távon. A gyengén fejlett országoknak nyújtott gazdasági segély hatékonysága akkor biztosított, ha a segélyezés gazdaságpolitikailag jól átgondolt, hosszabb ideig folyósítják, nem törődnek azzal, hogy nem kifizetődő, s hivatalosan érdekeltté teszik az illető ország fontosabb csoportosulásait. Viszont föltétlenül titkosoknak kell lenniük azoknak az akcióknak, amelyek a helyi kommunista párt gyöngítését vagy a választások befolyásolását célozzák; ezek — úgy tűnik — csak két-három éven belül vagy még annál is hosszabb idő múlva vezetnek a remélt eredményre. Az ilyen akciókban pragmatikusan fel kell használni minden alkalmas személyt vagy apparátust. Magától értetődő, hogy az Egyesült Államok kormányán belül azok, akik egyik vagy másik típusú beavatkozást részesítik előnyben, egymástól vérmérséklet szerint nagyon is különböznek, eltérő módszerek szerint dolgoznak, más-más szempontok szerint választják meg barátaikat, nem azonos a világnézetük.

Az erőegyensúlyba való beavatkozás szempontjából nagyon fontos helyesen felismerni azokat a szövetségeseket, akiket aztán valóban eredményessé, erőssé és — titkos utakon — jól értesültté lehet tenni. Ezek a helyi szövetségesek rendszerint nagyon is jól tudják, honnan jön a segítség, de ezt nem ismerhetik el (miként az Egyesült Államok sem). Kisebb jelentőségű és nem túlságosan kényes természetű beavatkozások céljára (például titkos propagandára vagy bizonyos gazdasági cselekményekre) ügynököket úgy is lehet szervezni, hogy egyszerűen megfizetjük őket. De — ha fontosabb vagy kényesebb természetű beavatkozásokról van szó — a kollaboránsoknak személyes motivációik alapján kell együttműködniük. Általában a CIA-nak nagyon jól sikerült rátalálnia azokra a személyekre és apparátusokra, amelyek megfelelnek az utóbbi követelménynek. Az együttműködő meggyőződését azért tartjuk oly fontosnak, mert a nem meggyőződéses együttműködő kevésbé hatékony, s esetleg az egész akció sikerét veszélyeztetheti.

Rátérve a más kormányzati szervekkel és ügynökségekkel fenntartott kapcsolatokra, Bissell kijelenti, hogy kellemes hatást tett rá a viszony javulása a külügyminisztériummal.

A CIA külföldi akciói gyakran különféle nehézségeket okoznak a külügyminisztériumnak, hiszen a helyi ügynököknek mindig hivatalos amerikai személlyel van kapcsolatuk. Ugyanis a CIA képviselőjének fedőállása: az Egyesült Államok tisztviselője. Ezt a gyakorlatot nagyon alapos megfontolások támasztják alá, s mindig is kívánatos lesz, hogy a nagykövetség személyzetében CIA-ember is legyen, ha nem egyébért, hát azért, hogy „irányító poszton“ lehessen és legyenek hírközlési lehetőségei.

Mégis — noha ez nehéz és sok türelmet kívánó feladat — lehetséges és kívánatos külföldön olyan apparátust létrehozni, amelynek nem hivatalos jellegű a fe-

dőszerve. E célból magánszervezeteket kellene létrehozni, olyanokat, amelyeknek a személyzete nagyobb részt nem amerikaiakból rekrutálódik. Ezek a személyek szabadabban mozoghatnak a helyi társaságban és tevékenységük kevésbé kompromittálja az Egyesült Államokat.

Az Egyesült Államoknak gyakrabban kellene idegen állampolgárokat felhasználnia. Megfelelő elméleti meggyőzéssel és kiképzéssel fel lehetne támasztani bennük egy új hűséget, amely hasonlatos lehetne az amerikai személyzetéhez. Latin-Amerikában, Ázsiában és Afrikában valószínűleg mind kevesebb lehetőség adódik az amerikai állampolgárok számára. Az első változtatás, amit ez megkövetel: nem hivatalos fedőszerv mögött tevékenykedő ügynökhálózat. A helyszínen kell kitapasztalnunk, mit érhetünk el az idegen személyzet segítségével. A CIA egyre több idegen állampolgárt használhatna „rendes ügynökként“, vagyis olyan ügynökként, akinek a státusa középúton lenne a között a klasszikus ügynök között, akit egyetlen akcióra rövid ideig használnak, s a között, aki pályafutása során számos akcióban vesz részt és ismeri a CIA minden fortélyát. Az ilyen ügynököket elméletileg megfelelően meg kell győzni, s úgy felhasználni őket, hogy feltámadjon bennük a második hovatartozás érzete. Persze sohasem való őket olyan ügyekben felhasználni, amelyekben hűségük saját hazájukhoz konfliktusba kerülne új hovatartozásukkal. Ettől azonban még nagyon sok lehetőség adódik felhasználásukra.

Marc Chagall: Jónás